

Szikszó mezőváros autonómiája a 17–18. században

A magyar feudális jogélet partikuláris rendszerében önálló hely illette meg a mezővárosokat, melyek kiemelkedését gazdasági, önkormányzati joguk tette lehetővé.¹ A szakirodalomban már megállapítást nyert, hogy önkormányzati szerveik a városiak mintájára alakultak ki, és a mezővárosok élén álló bíró, magistratus – a korlátok ellenére – viszonylag nagy hatáskörrel rendelkezett az ügyek intézésében.² Az eddigiekben csak ezt a szervezetet, illetve az egyes feladatokkal kapcsolatban kialakult tisztségeket tartották jellegzetesen mezővárosi intézményeknek, így az autonómia, önkormányzat számos vonatkozása még tisztázatlan. Jelen tanulmányban Szikszó mezőváros példáján keresztül mutatok rá a mezővárosi önállóság néhány kérdésére. Fő célnak az eddig részben ismeretlen vonások hangsúlyozását tekintem.

Szikszó a volt Abaúj megye déli részén, a Hernád völgyében terül el, a közeli hegyaljai mezővárosokhoz hasonlóan a szőlőművelésnek köszönhette felemelkedését.³ Már a 14–15. században virágzó civitas-oppidum volt, számos fennmaradt oklevele saját szokásjog alapján intézett ügyekről tanúskodik.⁴ Az ekkor említett consuetudo részben tovább élt a későbbi századokban is. Korszakunkban, a 17–18. században a Szikszó önkormányzatának működése során létrejött írásbeli anyagból (mezővárosi, egyházi protokollumok, megpecsételt, önálló formában kiállított mezővárosi oklevelek stb.)⁵ kialakult szervezeti keretek és szokásjog alapján autonóm belső életet élő település rajza bontakozik ki. A hegyaljai mezővárosok hasonló forrásaiból⁶ megismerhető rokon vonások, analógiák a mezővárosi önállóság általános vonásaira mutatnak rá.

¹ *Ember Győző*: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. Bp., 1946. 567.

² *Embei, 571, Bácskai Vera*: A mezővárosi önkormányzat a 15. században és a 16. század elején – Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából, Bp., 1971. 9, 11.; *Wenczel Gusztáv*: A magyar és erdélyi magánjog rendszere I. köt. Buda, 1863. 325, 357.; *Magyar állam és jogtörténet*. Szerk. Csizmadia Andor. Bp., 1972. 197. *Szabó István*: A parasztfalu önkormányzatának válsága az újkorban – Tanulmányok a magyar parasztság történetéből. Bp., 1948. 267, 270, 271 stb.

³ *Vályi András*: Magyar Országának leírása. Mellyben minden hazánkbeli Vármegyék, Városok . . . III. köt. Buda, 1799. 409–410.

⁴ *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I. köt. Bp., 1890. 201. Zsigmond-kori oklevéltár. Összeáll.: Mályusz Elemér. Bp., 1951–58. (tov. ZSO) II/2. köt.: 4465, 6123 (OL, DI 70.768: „more et consuetudine nostre civitatis”), 6368 stb.

⁵ Miskolc, Állami lt.: Szikszó nagyközség feudáliskori iratai: Szikszó mezőváros protokolluma 1708–1840. (tov. Prot.); A Szikszói hadnagyszék jegyzőkönyve, statutumai 1828. (tov. Hadnagyszék); Sárospatak, Tiszánineni Ref. Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Levéltára: A szikszói ref. egyh. iratai: Szikszói iratok 1622–1906. (tov. Sp. és dátum); „JEGYZŐ KÖNYV . . . a Reformata Szikszai Szent Ecclesiához tartozó, minden Bonumok . . .” lejegyzésére, 1694–1819. (tov. Egyh. prot. I.) Szikszó, Ref. Egyh. irattára: „Az Szikszai Reformata Szen[t] Ekklesiának Prothocolluma . . .” 1724–1825. (bemásolt iratok alapján 1546-ig visszamenően tartalmaz forrásértékű adatokat, tov. Egyh. prot. 2.).

⁶ OL, Múzeumi Törzssanyag R 314, Városi iratgyűjtemény, 2. csomó: „Az Bodrogh Kereszturi Varassanak eleiteol foguan ualo teorveninek keonyve”, 1607–1784. (tov. Bodroghkeresztúr) OL, Filmtár 1766. doboz: „AZ TOKAI VÁROSNAK ELEITEOL foguan valo törveinek es rendtartasinak

A 17. század második felétől fennmaradt magistratus által kiállított, megpecsételt oklevelek és a protokollum 1710-től rendszeressé váló adatai, különösen a tisztújítás alkalmával bejegyzett tanácslisták, hozzásegítenek a fő mezővárosi tisztségek, általuk ellátott feladatok, funkciók, az önkormányzat szervezeteinek megismeréséhez. A tanácslisták, tisztségek elemzésével fény derül a mezővárosi társadalom változásaira is.

A vezető mezővárosi tisztségek

Szikszó élén a főbíró („ordinarius Bíró”, iudex, iudex primarius), mellette 12 tagú magistratus („Eskütt Személyek, Hites Tanácsbeli, Tanácsos Társ, Nobiles Consiliraaj, Senatores,” iurati assessores) állt.⁷ A főbíró neve mellett több-kevesebb rendszerrel megemlítették a vicebíró, vagy subiudex nevét is.⁸ Ezen vezető tisztségek szabad választása és betöltése az autonóm működés fontos mércéje volt. Így a mezővárosok „törvényeikben”, azaz szokásjoguk rögzítésénél legrészletesebben ezt a kérdéskört szabályozták.⁹ Szikszó írásban rögzített szokásjoga nem maradt fenn, nem ismeretesek privilégiumlevelei sem¹⁰, így a választások módja a tisztújításokkal kapcsolatos bejegyzésekből rekonstruálható.

A „restauráció” hagyományos időpontja újév éjjele volt, 1736-ban statutum erejével változtatták meg és tették át december 31. reggelére.¹¹ A választás a „Sedes Electoria”-n, más néven a „Közönséges Város Gyűlése”-n történt.¹² A 18. században a földesurak tisztartói, a régi magistratus, a „Nemesi rend” és a communitas vettek részt rajta.¹³ Bírójelölő joggal a régi tanács rendelkezett, pl. 1713-ban „a B[ec]sületes] Tanács részéről Candidálat[ak] Bíró[sá]ga N[em]z[ete]js Endrédj Mihály, Bor István és Kováts János Uraimek”,¹⁴ vagyis többnyire három, olykor két jelöltet állítottak. Rendhagyó esetben előfordult, hogy konkrétabb megjelölés nélkül a város népe is állított jelölteket.¹⁵

A régi tanács jelölési joga általánosan megfigyelhető, sőt a Hegyalján a 17. században a választás jogát is maguknak tartották fenn.⁶ Sárospatakon 1726-ban tértek el ettől a régi „praxistól”, ettől kezdve – Szikszóhoz hasonlóan – a magistratus jelölésére a communitas választott.¹⁷

könyve”, 1610. (tov. Tokaj) Sárospatak, lt.: „Protocollum Judicis Primarii et Senatus Oppidi Sáros Nagy Patak Tom. 1. 1579–1754. (tov. Sp. 1.), Tom. 2. 1576–1739. (tov. Sp. 2.), Tom. 3. 1642–1717. (tov. Sp. 3.), Tom. 4. 1609–1678. (tov. Sp. 4., Tolcsva protokollumtörödéke), Tom. 5. 1685–1786. (tov. Sp. 5.).

⁷ Prot. 17, 21, 30, 48 stb.

⁸ Pl. Prot. 21–79. Szikszón betöltött kevésbé fontos szerepére utal, hogy néha évekig nem jegyezték fel a nevét. Más mezővárosokban kisbíró néven fordul elő, pl. Sp 1. 268, Sp 5. 57, 133 stb. Itt a 16. századtól két kisbíróat választottak.

⁹ „Biro tetelben es Tanacznak helyére állatasban ualo rend tartas”, „Biro tisztis es Szabadságha” 1607. – Bodrogkeresztúr 31 r – 32 v. 39 r v.

„Biro tisztis es szabadságha reghi teörvényenk szerent” – Tarczal város törvényei 1606-ból, közli: Hubay Kálmán, Adalékok Zemplén Vármegye Történetéhez (tov. AZT), 1897. 49–50. 90–91. stb.

¹⁰ Mária királynőtől 1391-ben kapott és Zsigmond által 1406-ban átírt, szabad fahordásra vonatkozó kiváltságai ismeretesek. – ZSO I 3114, II/1 4638; A 17–18. században a szikszóiak már maguk sem ismerték privilégiumaik eredetét. – Egyh. prot. 2. 222–223. (1746).

¹¹ Prot. 79. A tisztújítás időpontja az egyes mezővárosokban eltérő volt, nem mindenütt követték a szokott Szent György napot (ápr. 24.). Bodrogkeresztúron a 18. században szintén újév éjszakáján választottak. – Bodrogkeresztúr 31 r, 76 v. Göncön pl. karácsonykor vagy újév napján történt a tisztújítás. – *Iványi Béla*: Gönc szabadalmas mezőváros története Karcag, 1926. 133 stb.

¹² Pl. „Anno 1712. Die Prima Mensis Januari Celebrata est Sedes Electoria Oppidi Sixo” – Prot. 8. Másutt „építő szék” elnevezés is előfordult. – *Szendrei János*: Miskolc város történelme II. köt. Miskolc, 1904. 603.

¹³ Prot. 79, 148. (1736, 420 Hasonlóan pl. Bodrogkeresztúr 76 v (1739).

¹⁴ Prot 10. (1713).

¹⁵ Prot 10.

¹⁶ Pl. Bodrogkeresztúr 31 r – 33 v (1607). Tarczal város törvényei, 1606. 49–50.

¹⁷ Sp 1. 510. p. (Sárospatakon a communitas a 18. században is megtartotta eredeti jelentését, tehát ekkor is a teljes lakosságot értették alatta.)

Szikszón a főbíró megválasztása „az Becsületes Városnak számosabb Suffragyiuma szerint” történt. Ezután „Biro Uramnak és Város nepenek Tetszesebül” választották meg a tanácsot.^{1 8} A fennmaradt statumukból megállapítható, hogy a megválasztott személyeknek büntetés terhe mellett vállalniuk kellett tisztségüket. 1710-ben a hivatalát visszautasító főbíró 50, a tanácsbeli 24 forintot fizetett a „város közönséges hasznára”^{1 9}.

Elszört utalások engednek következtetni azon régi szokásra, mely szerint Szikszó földesúri megosztottságának megfelelően évente felváltva a Csákyak és a Perényiek részéről választottak bírót. A Csáky család levéltárában fennmaradt keltezés nélküli, valószínűleg a 18. század elejéről származó jelentés alapján korszakunkban ez már régóta nem érvényesült.^{2 0} A 18. században a földesurak nem játszottak aktív szerepet a tisztújításban, csupán a megerősítés jogát gyakorolták.^{2 1} A 18. század második felében katolikus térítés szándékával megpróbálták beleszólni a választásokba: 1765-ben katolikus bírót és notáriust szerettek volna állítani. A helyi református egyház feljegyzései szerint még Esterházy Károly egri püspök segítségét is igénybe vették. A református többségű mezőváros ellenállása következtében „a Nepnek ellenére” mindössze a magistrátusba került be egy, majd két katolikus.^{2 2}

Hosszabb időszak tanácslistáinak egybevetéséből kirajzolódik a Szikszó önkormányzatát uraló mezővárosi „dinasztiák”. A fő tisztségek halmozódása egyes családok kezén már jóval korábban megfigyelhető a városok, mezővárosok gyakorlatában.^{2 3} Szikszón a 17. századi hézagossabb adatok ellenére megállapítható, hogy a vezető hivatalokat később szinte teljes egészében kisajátító családok nagyrészt már ekkor uralták a legtekintélyesebb tisztségeket.^{2 4} Uralmuk a bírói hivatal viselésénél legszembevetőbb. A 18. században, különösen a század második felében már csak pár személy váltogatta egymást e tisztségben: 1750–70 között három nemes, ifj. Körtvélyesi István, Tamási Péter, Boldizsár János neve cserélődik.^{2 5}

Szikszón az esküdtek felsorolásánál a szabad királyi városokra jellemző rangsor érvényesült. Más mezővárosok gyakorlatához hasonlóan itt is megfigyelhető, hogyan jut egy-egy személy a magistrátuson belül egyre előkelőbb posztra, néha egészen a bíróságig.^{2 6}

A nemesi származású Miskolczi István 1717-ben strázsamesterként szolgált, 1719-ben választották be a magistrátusba, ahol a 12., utolsó hely illette meg. Évről évre fokozatosan lépett előre, pl. 1721–22-ben 5., 1723-ban 4., 1726-ban már 2. volt, két év múlva vicebíróvá választották, 1734–36-ban főbíró, a következő évben bírójelölt és a magistrátus első tagja volt, bíróságot viselt

^{1 8} Prot. 3–4, 10.

^{1 9} Prot. 3–4. Ez más mezővárosokban is gyakran előfordult, pl.: *Szendrei J.*: Oklevéltár Miskolcz város történetéhez 1225–1843. III. köt. Miskolc, 1890. 532–533, 542–543. *Szabó*, 308 stb.

^{2 0} OL Csáky cs. lt-a, P 72 37, cs. 191. f. én. A mezővárosi protokollumban csak egy 1699-ben hozott statutummal kapcsolatban tettek említést „Csáki biraja”-ról és tanácsáról – Prot. 15. (1714).

^{2 1} Prot. 148.

^{2 2} Egyh. prot. 2. 336, 338, 350. (1768, 69.)

^{2 3} *Bácskai*, 16. Magyar állam- és jogtörténet, 196.

^{2 4} A 18. században vezető szerepet betöltő nemes Boldizsár családból Dániel deák notárius, majd 1668-ban bíró, a Koss család tagjai a század végén a magistrátusban találhatók, de feltűnnek a legtöbb dézsmát fizetők között is. (Pl. András 1690: 60 kereszt gabona), a Szarkák közül András 1631-ben a magistrátus tagja, 1640-ben bíró, György 1670-ben, Mihály 1686-ban tagja a magistrátusnak, Miklós 1686-ban a magistrátusban van, 1687, 1692-ben bíró, János 1692-től a magistrátusban szerepel, 1698-ban curator, 1701-ben bíró a dézsmajegyzékek szerint vagyonos ember (1683: 11 kereszt gabonát, 1690: 8 köből bort fizet). Az említett családok valamennyien nemesnek vallották magukat. – Egyh. prot. 2. passim, OL, Filmtár 9593, 9591. doboz (dézsmajegyzékek).

^{2 5} Tamási Péter: 1750–52, 1754–55, 1768–70; ifj. Körtvélyesi István: 1756–59, 1761–63, 1766–67; Boldizsár János: 1760, 1764–65. – Prot. Passim.

^{2 6} Ugyanígy Sp 4. (Tolcsva, 17. századi tanácslisták), Sp 5. (18. század), Bodrogkeresztúr (18. század). A tisztségekben való emelkedésre jó korai példa a sárospataki Erdélyi Kristóf: 1599-ben költözött Patakra, ekkor pusztateltet vásárolt, melyen házat épített. 1610-ben kisbíró, 1613-ban esküdtbíró, 1620, 23-ban pedig már főbíró volt. – Sp 2. 122.

1740, 1742, 1749-ben.²⁷ A listák végén szereplő új nevek mellett a tanács döntő többsége általában változatlan maradt. Az első helyeken mindig a volt bíró és a legrégebben magistrátusi hivatalt viselők, a legtekintélyesebbek szerepelnek. Rendhagyó esetben a teljes tanácsot újraválasztották.²⁸

Hosszabb időszakot elemezve kirajzolódnak azok a – csaknem kivétel nélkül nemes – családok, amelyek szinte állandóan magistrátusban szerepelnek. Jellemző módon egyszerre több családtagjuk is viselt vezető hivatalt. Az egyházi protokollumokban található consistorialis listákkal egybevetve megállapítható, hogy az egyházi önkormányzatban is döntően az ő szerepük érvényesült.²⁹ Gyakran előfordult, hogy a főbíró és a curator, tehát a legfontosabb világi és egyházigazgatási tisztségek betöltői, egy családból származtak. Így pl. Boldizsár Zsigmond 1723-tól tagja volt a magistrátusnak, fontos mezővárosi tisztségeket töltött be, bíróviselt emberként 1751–55, majd 1758–66 között főcurator volt. Öcse, János 1737-től viselt mezővárosi tisztségeket, 1746-tól a consistoriumban is szerepelt, 1751–55-ben bátyja mellett procurator, 1760–65-ben bíró volt. A család nagy tekintélyét bizonyítja, hogy a magistrátusban a 30–40-es években még három tagja szerepelt.³⁰

Itt kell megjegyezni, hogy az egyházi és világi önkormányzat ennek ellenére soha nem mosódott össze, ugyanis az eklézsia már 1695-ben statutumban rögzítette, hogy „Bíróságot s Tanácsot viselő” személyeket nem szabad vezető egyházkormányzati tisztségre megválasztani.³¹

Az egyes vezető családokat rokoni szálak fűzték össze. Erre vonatkozóan felbecsülhetetlen értékű a nemes Körtvélyesi István és fia által vezetett napló, amely – anyakönyvek hiányában – fontos adatokat tartalmaz nemcsak viselt tisztségeikre, hanem családi kapcsolataikra vonatkozóan is.³²

Ezek a családok egyben a mezőváros leggazdagabb rétegét képezték. Vagyon helyzetük biztosította az önkormányzatban betöltött vezető szerepüket. Gazdaságuk alapját – a Hegyaljához hasonlóan – a szőlőművelés és a szabad szőlőforgalom jelentette. A Csákyak tisztartója írta róluk a 18. század elején: „Sok szabad Szőlőjek, földjek, es hazok vagyon honna[n] vették az szabadságot, kerjük elől túluk.”³³

Az itt bemutatott, Szikszó életét irányító családok valamennyien nemesnek vallották magukat. A nemesség nagy súlya tükrözi a mezővárosokban a 17. század második felétől végbement társadalmi változást. A Hegyalján a jobbágyság már a század végére elveszítette túlsúlyát.³⁴ Ez a folyamat másutt is érvényesül. Gönc 1691-es adóösszeírása szerint 83 nemes család mellett csak 40 jobbágycsalád élt a városban.³⁵ Szikszón 1696-ban 8 jobbágy és 115 nemes családot írtak össze.³⁶ Az 1720-as országos összeírás egyik táblázata alapján Szikszóna 29 taxás nemes, 37 libertinus, Göncön 34 taxás, 4 libertinus élt.³⁷

²⁷ Prot. passim. Egyh. prot. 2. passim.

²⁸ Pl. 1750: „A Becsületes Nemes Tanácsis minden változás nélkül megmarasztatott és ujra adjuraltatott”. – Prot. 179.

²⁹ Pl. 1760: „Tanácsbéli személyek hasonlóképen consistoriálisok” – Egyh. prot 2. 330.

³⁰ Prot. passim (tanácslisták) vö. Egyh. prot. 1. passim (consistorium listái).

³¹ Egyh. prot. 1. 3.

³² Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár: Körtvélyesi István és fia naplója, 1687–1779. Quart. Hung. 3447.

A Körtvélyesiek a vagyonos mezővárosi kisnemes családok értelmiségi csoportjának jellegzetes képviselői. A szikszói skólában, Debrecenben tanultak, fontos mezővárosi tisztségeket töltöttek be (bíró, magistratus, notarius, curator), vállaltak skólamesteri, jószágkormányzói és vármegyei feladatokat is. A család férfitagjai a szikszói és környékbeli kisnemesek leányaival, a nők prédikátorokkal, skólamesterekkel házasodtak. Különösen szoros volt kapcsolatuk a szikszói nemes Kovács családdal. A 18. században két nemzedékből 3 Körtvélyesi is közülük vett feleséget.

³³ OL Csáky P 72 37. cs. 191. f. én. 18. század eleje.

³⁴ *Orosz István*: A hegyaljai mezővárosok társadalma a 17. században különös tekintettel a szőlőbirtok hatásaira – Agrártörténeti Tanulmányok. Bp., 1960. 28–36.

³⁵ *Iványi*, 56.

³⁶ Abauj-Torna vármegye (Vármegyei monográfiák VII.) szerk.: Csikvári Antal. Bp., 1939. 208.

³⁷ OL Filmtár 3131. doboz: „Comitatus Abaujvariensis et Civitatis Cassoviensis Conscriptio” 1720.

Általános jelenség, hogy nagyrészt földesúri exemptióval emelkedtek ki jobbágyi helyzetük-ből.³⁸ Szikszón a 18. század első felében a Csákyak összesen 111 exemptus sessiot írtak össze.³⁹ Itt és más mezővárosokban többnyire ezt a kiváltságos helyzetet használták fel arra, hogy nemesi jogállást biztosítsanak maguknak. Nagy részük valójában nem volt nemes. Nem alaptalanul írta a Csákyak tiszttartója: „Vagyon Szikszo Varosaban három száz Nemes Ember mellyek közül fele volna paraszt Ember, ha N[a]g[y]ságtok[na]k módgya volna benne hogy keresné.”⁴⁰

A mezővárosi nemesség nagy számarányának megfelelően fokozottan elkülönült a contribuens lakosságtól, igyekezett saját szervezetet létrehozni, illetve megpróbálta kisajátítani a mezővárosok irányítását. A 17. században így jelent meg a hadnagyság, mint jellegzetesen nemesi szervezet.⁴¹ A 18. században a bírói és hadnagyi tisztség a legtöbb helyen megtalálható. A kettő egymáshoz való viszonya a helyileg kialakult erőviszonyok, kiváltságok, vagy rendtartásokban előírtak alapján változott.⁴² Egységes szokás még a Hegyalján sem alakult ki.⁴³

A fennmaradt források segítségével viszonylag részletesen végig tudjuk követni a kérdés szikszói alakulását. Körtvélyesi István naplója szerint a 17. század első felében Csányi János személyében már volt bírájuk a szikszói nemeseknek.⁴⁴ A 17. század második felétől a nemesség szerepe a magistrátusban egyre dominánsabb lett. Az oklevelek intituliációiban az ismeretlen, gyorsan cserélődő nevek mellett állandóan szerepelnek a nemes Szemere, Angyalosi, Turkoly, Szarka, Hatalmas, Körtvélyesi stb. család tagjai.⁴⁵ 1695-ben „Az Magistratusi hivatal igen meg erőtlenedett a sok haboru miatt, annakokáért a Nemesség, cum consensu D[omi]norum Terrestrialium, pro permansione publica, maga kezébe vette ez hivatalt, és communi omnium voto” választották bírónak Körtvélyesi Pap Istvánt.⁴⁶ Már ekkor szokássá válhatott, hogy egy személy viselte a hadnagyi és főbírói hivatalt. Az 1742. évi tisztújításkor hozott statutumban ezt már mint kialakult szokást törvényesítették: „Meg edgyezett abban az egész Város közönségesen, mint M[é]ltóságos Földes Vrak eő N[a]g[y]ságtok Tisztei, ugy a Nemesség és Communitasis; hogy valamint eddig, ugy ennekutánnais egy Nemes személy választassék, a ki a Nemesség részéről Hadnagyságot, a Communitás részéről pedig Bíróságot viseljen.”⁴⁷ Ekkor tehát a nem nemes lakossággal azonosított communitas jóváhagyását adta a két vezető tisztség nemesi kézben történő egyesítéséhez.

A magistrátusból is mind jobban kiszoruló contribuensek számára a század közepén azonban már terhessé vált a nemesi vezetés. Befolyásukat elveszítve 1746-ban saját bírót és tanácsot választottak, így függetlenül magukat a nemességgel azonosult mezővárosi szervezettől. A „hasonlás 1749 végéig tartott, a következő esztendőtil Szikszó lakossága ismét „egy corpusban kötettet” azzal

³⁸ Szabó I.: A jobbágy megnevesítése. Turul, 1941. 20–21. Orosz, 37.

³⁹ OL Csáky P 72 37. cs. 191. f. én. 18. sz. eleje.

⁴⁰ OL Csáky P 72 37. cs. 191. f. én. 18. sz. eleje. Hiteles adatokat csak a Körtvélyesi, ill. Szarka család nemeslevelére vonatkozóan sikerült találnom. – Körtvélyesi i. m. 12 r, *Kempelen Béla*: Magyar nemes családok. 10. köt. Bp., 1931. 80.

⁴¹ *Wenczel*, 325. *Ember*, 569. *Alsó László*: A nemesi község hatósága és szervezete (Adatok Besenyőtelek község megalakulásáról és 1848 előtti szervezetéről) Bp., 1928. 7. A folyamat megfigyelhető nagyobb városokban is, pl. Győrben. – *Csizmadia Andor*: A magyar városi jog. Kolozsvár, 1941. 64.

⁴² Pl. Munkácson a hadnagyi a város nemeseinek az élén állt, de a bírónak volt alávetve. – Munkács város 1670 körüli rendtartása. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle (MGSz), 1898. 594.

Bodrogkeresztúrbán a hadnagyi tisztség volt a nagyobb, de a nemesség szikszóinál is nagyobb túlsúlya következtében a főbíró is nemes volt, sőt előfordult, hogy apa és fia viselték a két tisztséget. – Bodrogkeresztúr 132 r stb. A Sárospatakon élő nemesek a főbíróknak voltak alávetve, a hadnagyi csak rendfenntartási feladatokat teljesített. – Sp 5. 57. *Dongó Gyárfás Géza*: Sárospatak szabadalomlevele II. Miksától, 1572. AZT, 1912. 275, 276. stb.

⁴³ Hegyaljai városok statutumai 1719-ből (töredék) közli: Fodor Jenő AZT, 1896. 192.

⁴⁴ Körtvélyesi 3 r.

⁴⁵ Sp 1670. ápr. 10., 1677. júl. 5., 1685. márc. 23. stb.

⁴⁶ Egyh. prot. 2. 29.

⁴⁷ Prot. 148.

a megkötéssel, hogy a tanács fele nemes, fele pedig „paraszt emberekből választassék”.^{4 8} A nemesi elem gazdasági, társadalmi túlsúlya következtében ez azonban a gyakorlatban nem valósult meg. 1750-től újra egy személy kezében összpontosult a hadnagyi és a bírói tisztség, tehát a nem nemes lakosság önállósulási kísérlete teljes kudarccal végződött.^{4 9}

A mezővárosi társadalom átrétegződése következtében másutt is lejátszódtak hasonló összetűzések az önkormányzati tisztségek birtoklása körül: 1747-ben a közeli Erdőbénye parasztjai alakitottak saját tanácsot, elszakadva a helyi nemesektől.^{5 0}

Szikszón a 18. század második felétől a magistratusban biztosított vezető szerep mellett egyre jobban kiépült a nemesség saját testülete is. A század végén már külön pecséttel rendelkeztek „*M[JEZŐ] SZIKSZO V[ÁROS] NEMESSEG PETSETYE. 1781.” körirattal.^{5 1} Hadnagyszékké szerveződésükről a 19. század első feléből maradtak fenn adatok, statutumaik 1829-ből ismeretesek.^{5 2}

Összegezőként megállapíthatjuk, hogy a mezővárosi társadalom és annak változása alakított az önkormányzat szervein is. A nemesek túlsúlyukat nemcsak a bírói hivatal, magistratus szinte kizárólagos birtoklásával, hanem új szervezet – hadnagy, hadnagyszék – létrehozásával biztosították.

A mezővárosi önkormányzat szervezeti tagolódása

Az eddigiekben Szikszó központi testületéről, a bíró, illetve a hadnagy által irányított magistratrusról volt szó. A fennmaradt forrásokból rekonstruálható a további szervezeti tagolódás.

A 17. századi oklevelek intulatioiban az esküdtek mellett gyakran szerepelnek „Hites Polgárok”. A protokollum adatai alapján számuk 1719-től rendszeresen négy, korábban hat-hét fő is előfordul.^{5 3} A magistratusszal ellentétben a mezőváros kevésbé neves családjai találhatók közöttük, többnyire a nem nemes lakosság közül választották őket. Tevékenységük ismerete hiányában mindössze annyi állapítható meg, hogy a „Polgárok Biro Ur mellé rendeltetnek”, élükön polgárbíró állt, más választott tisztségekhez hasonlóan esküt tettek.^{5 4} A polgárbíró elnevezés arra enged következtetni, hogy a mezőváros jogéletében töltötték be szerepet. Ennek alapján feltételezhető, hogy a 17. század első felében még megtalálható, de később már nem említett esküdtbírák (jurati iudices) utódai voltak.^{5 5}

A magistratuson, bíró mellé rendelt polgárokon kívül még egy választott testület működött Szikszón: pl. 1715-ben „A becsülletes Communitas reszerul penig Furmenderségre elo allittatot es hittel köteleztetett Lakatos Paál Ur[ajam. Hites emberek Furmender ur mellé rendeltettek . . . köteleztettek Szabó Paál , Mezo István, Miskólczi János és Szabo Peter Uraimek eo k[egye]lme.”^{5 6} A felsorolt négy személy neve nem szerepelt sem a magistratusban, sem a polgárok között, bizonyítva, hogy az előbbiektől világosan elkülönülő szervezetről van szó. A fűrmender elnevezés mutatja, hogy a szabad királyi városok – ez esetben Kassa – erős hatást gyakoroltak a környező mezővárosok intézményeinek a kialakítására. A Kassához közeli Göncön már a 17. században megtalálható a fűrmender és a mellette álló communitas által választott esküdtek.^{5 7} A communitas – vagyis a

^{4 8} Egyh. prot. 2. 222.

^{4 9} Prot. 169.

^{5 0} Zsujtai András lajstromkönyve közli: Karsa Ferenc AZT, 1896. 168.

^{5 1} Sp 1795. nov. 2., 1823. márc. 4. stb. Másutt korábról is ismeretesek hasonló pecsétek, pl. „FUL DEAKI. NEMES. PETSETI” 1628. – Századok, 1864. 428.

^{5 2} Hadnagyszék.

^{5 3} Sp 1685. március 23., 1687. máj. 25., stb., Prot. passim.

^{5 4} Prot. 10. (1710).

^{5 5} Pl. Sp 1631. nov. 24. Az esküdtbírák a 16–17. században sok mezővárosban megtalálhatók. Göncön, a szikszói polgárokhoz hasonlóan, a főbíró mellé rendelték őket, számuk 4 volt, elnevezésük is megegyezik a szikszóival. – *Iványi*, 133. Sárospatakon hites bíró, Miskolcon esküdtbíró elnevezéssel fordulnak elő. – Sp 1. 54, 254. *Szendrey*, II. köt.: 150.

^{5 6} Prot. 19.

^{5 7} *Iványi*, 136. Itt kell megjegyeznem, hogy már a 15. századtól állandó és szoros kapcsolat figyelhető meg a civitasok és a környezetükben lévő mezővárosok között. Sok oppidum filiació lévén a civitasok jogát vette át. – *Bácskai V.*: Magyar mezővárosok a 15. században. Bp., 1965. 80, 91.

mezővárosi polgárok összessége – tehát a szabad királyi városok külső tanácsához hasonlóan, saját választott testülettel rendelkezett.^{5 8}

Az itt említett *communitas* vagy község volt a mezőváros legszélesebb egysége. Eredetileg Szikszón is a lakosság összességét jelentette, vagyis társadalmi jogállástól függetlenül egyaránt beletartoztak nemesek és nem nemesek. A 18. század első felében – a bemutatott társadalmi változásokkal párhuzamosan – jelentése egyre inkább a nem nemes lakosságra szűkült. Az említett 1742-es *statutum* idején „Nemesi rendek és az *Communitas*” már két különálló szervezet volt.^{5 9} A *communitas* leszűkülésével párhuzamosan megszűnhetett a fürmenderség is, ugyanis a század közepétől nem maradtak fenn működésére vonatkozó adatok.

A magistratus által ellátott feladatok, a mezőváros működése

A főbíró és a tanács által irányított mezővárosok a szabad királyi városokhoz hasonlóan igazgatási, bíraskodási, gazdasági és hiteleshelyi feladatokat láttak el.^{6 0} Ennek a tevékenységnek az elemzése számos új vonásra vet fényt.

Az első csoportot az igazgatási jellegű feladatok alkotják. A főbíró és az esküdtek a mindennapos ügyeket tanácsüléseken intézték. Ezeken döntöttek pl. a mezővárosi tisztségviselők felfogadásáról, javadalmazásáról: pl. meghatározott *conventiora*, évente fogadták fel a *notarium*-t, akit azonban szakértelmet kívánó munkája következtében általában hosszú időn keresztül megtartották állásában.^{6 1}

A különös fontosságú, a mezőváros egészére vonatkozó ügyekben *statutum*-okat hoztak. A *statutum*-alkotás joga (*ius statuendi*), vagyis a település belső életének kötelező érvénnyel történő szabályozása, a mezővárosi önállóság fontos része volt.^{6 2} A *statutum*-ok többségét a *magistratus* hozta, pl. 1714-ben „Az Betsülletes Njemejs Tanács részéről *Practikalando Punctumok*”^{6 3}. Többnyire összefüggő formában, pontokba szedve maradtak fenn. Többségük alapvető kérdéseket szabályoz, olykor a kialakult helyi szokásjogot is változtat. (Pl. a tisztújítás időpontját megváltoztató – említett 1736-os – *statutum*-ok, vagy 1742-ben a bírói és hadnagyi tisztség összefonódását törvényesítő *statutum*.)^{6 4} A bíró feladataival kapcsolatban *statutum* mondta ki, amennyiben valakinek „*Satisfactio*t nem tenne; vagy tennj nem akarna *Substitutus* Biraja által *evocaltassa*”^{6 5} A hadnagy nemesek feletti bíraskodási jogát 12 forintban szabta meg.^{6 6} Bíráság terhe mellett *statutum* tette kötelezővé a megválasztott bíró, esküdt, polgár, strázsamester számára hivataluk felvállalását.^{6 7}

1714-ben 8 pontban foglalták össze a „*senatorok*” iránti elvárásokat. Ebben előírják, hogy senki bűnösöknek a pártfogója ne legyen, mindenki „*Primatumát* félre tégye . . . a közjonak s – igazságnak elomozdítására vigyázzon”, a tanács ügyeit tartsa titokban, ne húzódozzon a feladatok, költségek elől. A bíró hívására bíráság mellett mindenki azonnal jelenjen meg.^{6 8}

^{5 8} Ember Győző véleménye szerint nem volt ilyen testület a mezővárosokban, mert a lakosság kis száma ezt nem tette szükségessé. – *Ember*, 569. Azonban, mint Szikszó példája is igazolja, a mezővárosok egyes intézményeit nem a lélekszám, hanem a helyben kialakult szokások határozták meg.

^{5 9} Prot. 148. Először 1736-ban említik külön a nemesi rendet és a város lakosait. – Prot. 79. Hasonlóan elkülönültek egymástól másutt is, pl. Bodrogkeresztúron 1739-ben „Nemesi renden lévő”-k, „*Libertinus* Uraimék”, valamint „közönséges *Contribuens* Szegénység” szerepel. – Bodrogkeresztúr 76 v.

^{6 0} *Ember*, 571. *Bácskai*, 11.

^{6 1} Prot. 78. stb.

^{6 2} Magyar állam- és jogtörténet 224.

^{6 3} Prot. 14–15.

^{6 4} Prot. 79, 148.

^{6 5} Prot. 79.

^{6 6} Prot. 148.

^{6 7} Prot. 3–4. (1710)

^{6 8} Prot. 14–15.

Kivételes helyzetekben a *communitas* (itt még a teljes lakosság) is gyakorolhatta a statutumalkotás jogát, így pl. 1714-ben többek között a bírói tisztség tekintélyének emelése érdekében.⁶⁹

A protestáns mezővárosok egyházi és világi igazgatásának összefonódása következtében az egyházi és mezővárosi vezetés gyakran közösen tanácskozott, sőt közös statutumokat is hoztak. Erre vonatkozóan nemcsak Szikszó, hanem más mezővárosok protokollumaiban is szép számmal akad példa.⁷⁰

A bíráskodás feladatát is a *magistratus* látta el. Ez részint a mezőváros lakói számára – illetve annak területére vonatkozóan – különféle jogügyletekben, vitás kérdésekben történő döntőbíráskodást, részint büntetőbíráskodást jelentett. Az előbbieket „a Becsületes Tanács Törvény Székén”, az utóbbiakat a büntetőszéken („*Sedes Criminalis*”) végezték.⁷¹ A tanács döntőbíráskodását kéréssel kapcsolatban 1727-ben hoztak határozatot, melyben büntetés terhe mellett megtiltották, hogy a *magistratus* kárára ítélethozatal előtt kiegyezzenek egymással.⁷² A büntetőbíráskodás és főleg a pallosjog (ius gladii) gyakorlása egy-egy mezőváros fontos kiváltsága lehetett. Szikszó pallosjogának eredete nem ismeretes. A 18. század közepén – más kiváltságaikhoz hasonlóan – már nem ismerték eredetét. Mégsem vonta soha kétségbe sem a vármegye, sem a földesurak. A 16. századtól gyakran éltek vele.⁷³ Gyakorolták a nemes lakosság felett is: 1669-ben a templom feltörésén ért nemes Lakatos István társaival együtt „fő vételre ítéltetett és exequataltott, jollehet az akkori Biro Fekete Ist[ván] paraszt Biro volt.”⁷⁴ Tehát a bíró társadalmi jogállásától függetlenül teljes joggal ítéltkezett az egész lakosság felett. Az ítéleteket – újabb példa az egyházi és világi szervezet összefonódására – a prédikátorok hirdették ki. Ugyanakkor erkölcsi ügyekben gyakran bíráskodott maga az eklézsia is. A végrehajtó ez esetben is a *magistratus* volt.⁷⁵

A kisebb bűntügyekkel kapcsolatos „deliberátumok” mindennaposak voltak. Egy részüket be sem jegyezték a protokollumba, de az is előfordult, hogy apróbb tolvajlásokat elkövető bűnösrel megjavítása érdekében reverzálist írtak.⁷⁶ A nagyobb ügyeket a szokásos deutrális formában, tanúvallomásokkal együtt vezették be. Pl. 1736-ban pénzlopási ügyben ilyen formában rögzítették a tanúk kihallgatását a vármegyei szolgabíró és esküdt ülnök jelenlétében. A jegyzőkönyvet a notarius vezette, és aláírásával hitelesítette.⁷⁷ Ilyen alkamakkor használták a „közönséges Hit Formáját”, zsidók jelenlétére utal, hogy Werbőczy kemény megkötéseket tartalmazó zsidó esküjét is szükségesnek tartották lemásolni.⁷⁸ A bíráskodás során hozott ítéletekben – úgy a tanács elé került vitás ügyekben, mint a büntetőbíráskodásban – Szikszón és más mezővárosokban is gyakran hivatkoztak „Ország

⁶⁹ Prot. 15–16.

⁷⁰ Prot. 16, 148., Egyh. prot. 1. 3, Sp 1. 506., stb.

⁷¹ Prot. 55, 102. Másutt: „Törvényj szekünk” – Sp 3. 184. (1683), „varos szeki” – Sp 1. 250. (1627) stb.

⁷² Prot. 55.

⁷³ Egyh. prot. 2. 223, 294.

Szikszó sokkal nagyobb bíráskodási önállósággal rendelkezett, mint a hegyaljai mezővárosok, ahol a 17. században legtöbb helyen csak 1 ft-ig ítéltkezhetett a bíró. – I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai. Sajtó alá rend.: Makkai László. Bp., 1954. 190. stb. Pallosjogot biztosító privilégiumaik ellenére sem éltek ezen jogukkal. – *Orosz*, 57. *Péter Katalin*: Egy hegyaljai mezőváros harca az örökös jobbágyág ellen (Olaszliszka küzdelme földesuraival a 17. században). *Történelmi Szemle*, 1961. 430.

⁷⁴ Egyh. prot. 2. 223. Előfordult, hogy a kegyetlen ítéletek végrehajtásához Kassától kértek hóhért. – *Kerekes György*: Nemes Almássy István kassai kereskedő és bíró üzleti-, köz- és családi élete. 1573–1635. Bp., 1902. 115.

⁷⁵ Egyh. prot. 251, Prot. 294. Már a 16. században zsinati határozatok írták elő, hogy erkölcsi ügyekben az egyházközség bíráskodjon. – *Kiss Áron*: A 16. században tartott magyar reformtáus zsinatok végzései. Bp., 1882. 241, 251, 401, 403. stb.

⁷⁶ Prot. 78. (1735).

⁷⁷ Prot. 85–104.

⁷⁸ Prot. külön lapokon, vö. Werbőczy István Hármaskönyve. Ford. bev. Kolozsvári Sándor, Óvári Kelemen, Bp., 1897. III. r. 36. cím.

Törvénye⁷⁹-re, „ez helynek rend tartas⁸⁰-ra, vagy „praxisa⁸¹-ra.”⁷⁹ Országos szokás szerint a magistratus által hozott ítéleteket az úriszékre fellebbezheték.⁸⁰

A rendfenntartási feladatokat a nagyobb városok mintáját követve választott tisztségviselők, strázsamesterek látták el. Évente két strázsamestert választottak, nevüket bevezették a Protokollumba. A 18. század közepéig nemések és nem nemések egyaránt előfordultak közöttük. 1750-től az előbbieket tizedeseket, az utóbbiak strázsamestereket állították. A „nemesi rend” elkülönülése tehát itt is éreztette hatását.⁸¹ Kevésbé rangos hivatalt töltött be, de természetesen Szikszón sem hiányzott a bakter, aki felügyelt a közrendre, tűzre, sőt az erkölcsökre is.⁸²

A mezőváros önállóan szervezte meg a gazdasági jellegű feladatait. A gazdasági irányítás is a magistratus kezében összpontosult. A főbíró mellett külön tisztség, a perceptorság, volt hivatva a városi gazdálkodás irányítására, jövedelmek kezelésére. Tekintélyes hivatalnak tartották, eskümintája alapján a tanács választotta saját tagjai közül.⁸³ A szakértelem, rátermettség és nem utolsósorban a vagyoni, társadalmi helyzet itt is fontos tényező volt, így általában több évig is egy személy viselte a perceptorságot. A 18. század első felében sokat szerepelnek a nemes Boldizsár család tagjai: Boldizsár Zsigmond 1724, 1729–30-ban volt perceptor, Boldizsár János 1726–29-ben főbíróként viselte ezt a tisztséget is, fia, ifj. Boldizsár János 1737–38-ban még borbíró volt, majd bekerült a tanácsba, 1739-ben pedig már perceptorként szerepelt.⁸⁴ Az említett borbíró szintén gazdasági jellegű feladatot látott el. Az évente választott két borbíró feladatai közé tartozott a város kocsmájának felügyelete, a bormérés ellenőrzése.⁸⁵

A gazdasági és részben rendészeti tisztségek közül a kevésbé rangosak közé tartoznak a „subcommisarius” (feladata a forspontos szekerek előállítása volt), kerülők, szőlőőrök, kukorica-csőszök. Minden mezővárosi hivatalviselőhöz hasonlóan ők is „hites”, azaz esküvel kötelezett személyek voltak.⁸⁶

A bírót, perceptort, borbírokat évente pontosan elszámoltatták az általuk kezelt jövedelmekről. Ez a „Sedes Censoria”-n, vagy más néven számvevőszéken történt. Évente tisztújítás kömyékén, decemberben vagy januárban tartották, ennek megfelelően a régi vagy pedig az új tanács irányításával. Általában részt vettek rajta a földesurak tiszttartói, de a fennmaradt adatok alapján nem szóltak bele az érdemi munkába.⁸⁷ A 18. század közepéig a communitasból delegált, ún. „convocatus” személyek is jelen voltak.⁸⁸ A communitas tehát gazdasági téren ellenőrizte a magistratus munkáját.

A protokollumban kevés gazdálkodással kapcsolatos adat maradt fenn. Azonban a főbíró, perceptor, borbírák részletes elszámolásokat, önálló könyvelést vezettek. Szerencsés esetben fennmaradtak ilyen iratok, pl. 1698-ból a kassai ácsmesterek munkájáról szóló elszámolás, vagy ifj. Boldizsár János 1728. évi perceptori számadásai, amelyeket bevezettek a protokollumba. Ebben három „registreum”-ba csoportosítva összesen 1122,94 forintnyi összeg szerepel.⁸⁹

⁷⁹ Prot. 16., Sp 1699. márc. 24. A mezővárosok ismerték és használták a Hármaskönyvet. Pl. Miskolcon egy 1681-ben hozott ítéletnél nemcsak a Tripartitumra, hanem a konkrét cikkelyre is hivatkoztak. – *Szendrey*, III. köt. 354.

⁸⁰ Szikszó protokollumában földesúr elé fellebbezett ügyeknek nem maradt nyoma. Másutt gyakran előfordulnak ezzel kapcsolatos bejegyzések. – Sp 1. 343.

⁸¹ Prot. 179.

⁸² Prot. eskümintája külön lapon.

⁸³ Prot. eskümintája külön lapon.

⁸⁴ Prot. passim.

⁸⁵ Prot. 19. Hasonlóan pl. Tolcsván a 17. sz. második felében, itt pontos évi számadásaik is fennmaradtak. – Sp 4. passim.

⁸⁶ Prot. eskümintájuk külön lapon.

⁸⁷ Prot. 79–80. 106, 127–128.

⁸⁸ Prot. 55. A község ellenőrző tevékenysége másutt is jellemző, pl. Gyöngyös város rendtartása, 1659. MGSz, 1897. 475.

⁸⁹ Sp 1698. febr. 1., Prot. 127–128. 127–128. Főbírók önállóan vezetett számadása másutt is jellemző: *Dongó Gyárfás Géza*: Ns. Torday János tolcsvai főbírónak 1766. évi számadásaiból. AZT, 1915., 169–170, stb.

A mezőváros önállóan intézte a földesúri, állami adó beszedését, beszolgáltatását. A protokollumba ezekkel kapcsolatban szintén csak rendkívüli esetekben került bejegyzés. Pl. 1741. január 1-én Körtvélyesi István bíró írta be: „Nemes Vármegyénkre tartozó Taxája iránt in Anno 1739. die 31. Xbris [decembris] p[ro]thocoláltattatott Determinatio confirmaltatott”⁹⁰

Legfontosabb gazdasági tevékenységük az önálló gazdálkodás volt. Ennek pontos rekonstruálása a rendszeres elszámolások, kimutatások hiányában nehéz. A bevételek jelentős része származhatott a „Város korcsmájá”-ból, malmából, mészárszékéből. A forrásokban gyakran esik szó „Város részére természetett zab”-ról, „Város réttye”-ről. 1764-ben pl. két lovat, négy bikát vásároltak a mezővárosi gazdaság számára.⁹¹ Szikszónak, de külön magának a tanácsnak is, saját szőlői voltak. Gyakran esik szó a mezőváros által felszabadított, vagy általa „aquiralt” szőlőkről is. Mindez jellemző más mezővárosok önállóan szervezett gazdálkodására is.⁹² A fennmaradt forrásokból élénk pénzforgalom képe bontakozik ki. A magistratus gyakran vett fel, vagy adott kölcsönöket. 1686-ban az Abaúj megyei nemes Puky családtól vettek fel „közönséges szükségére” 200 forintot, amelyet később nem tudtak visszafizetni, így kénytelenek voltak 10 évre elzálogosítani a mezőváros egyik szőlőjét.⁹³ 1711-ben gróf Szirmay István zálogos földesúrtól összesen 16 ezer forintért „város számára meg zálogosították a városnak fele jussát”. A rossz termés és az „oeconomianak rossz administratioja miatt” belebuktak a dologba, súlyos adósságot zúdítva a lakosságra.⁹⁴

A magistratus által ellátott gazdasági és részben igazgatási jellegű feladatok közé tartozott az eklézsia javadalmi feletti felügyelet. A protestáns mezővárosokra jellemző módon, a kegyúri jogok gyakorlásából fakadóan a tanács önállóan, döntött az egyes javadalmazásokkal vagy azok megváltoztatásával kapcsolatban, döntéseiket nemcsak az egyházi, hanem a mezővárosi protokollumba is bejegyezték.⁹⁵ Rendszeresen részt vettek a prédikátorok esperesi vizitációin is.⁹⁶ Az eklézsia javait kezelő procurator, egyházi nemcsak a prédikátoroknak, consistoriumnak, hanem a magistratusnak is elszámolási kötelezettséggel tartozott.⁹⁷ A parókiális szőlőket – mint ez a református vallású helyeken szokássá vált – a város műveltette. Az egyházi épületek javításánál, építésénél – ugyancsak a bíró és tanács irányításával – a gyalogszeres jobbágy fejszével, a „Marhás ember Marhával” tartozott megjelenni, vagy maga helyett alkalmas személyt állítani.⁹⁸

A forrásokból csak felvillanó, de mindenképpen nagy önállóságra mutató gazdasági jellegű tevékenységgel kapcsolatban végül egy nagyon fontos dologról kell szót ejteni. A 17–18. században általánosan megfigyelhető jelenség, hogy a tekintélyes mezővárosok gazdasági szerepe (piac, vásár, mezővárosi ipar stb.) szorosra fonta a közeli településekkel való kapcsolatot. Így volt ez Bodrogkeresztúr, Kisfalud és Szegi, Sárospatak és Ardó esetében.⁹⁹ A fenti esetekben befolyásuk kiterjesztésére az egyházi kapcsolatokat használták fel. Szegi „elejteol foguan” Keresztúr filiálisa volt, szolgáltatásokkal tartozott a prédikátornak és a káplánnak.¹⁰⁰ Hasonló figyelhető meg Szikszó és a szomszédos Sziget kapcsolatában: a 17. században a szikszói prédikátoroknak több szántójuk, rétjük, szőlőjük volt a szigeti határban. A szántóföldeket a szigetiek tartoztak évente háromszor megszántani és a prédikátor búzájával bevetni, valamint a termést betakarítani. Malmukból „sabbathalét” (szombati vám), a szőlők után fejenként egy köből bort, vagy 25 dénárt tartoznak adni.¹⁰¹ 1636-ban Szikszón

⁹⁰ Prot. 135.

⁹¹ Prot. 50, 151, 189, 214, OL Csáky P 72 37. cs. 191. f.

⁹² Sp 1686. febr. 19., Egyh. prot. 2. 42, Bodrogkeresztúr 77 r stb. Nemcsak a mezővárosoknak, hanem a tanácsnak, mint testületnek is volt szőlője. – Sp 3. 77, 426.

⁹³ Sp 1686. márc. 19.

⁹⁴ Egyh. prot. 2. 47–48.

⁹⁵ Prot. 36, 57., Egyh. prot. 2. 52–81. A prédikátorok, skólamesterek, harangozók javadalmait a mezővárosi vezetés határozta meg és tartotta nyilván. – Sp 1. 238. Bodrogkeresztúr 17 r – 27 v, Tokaj, 32–39. stb.

⁹⁶ Egyh. prot. 1. 10, 28.

⁹⁷ Egyh. prot. 1. 3–5, 50.

⁹⁸ Egyh. prot. 1. 3, 53., Egyh. prot. 2. 30, stb.

⁹⁹ Bodrogkeresztúr 8 r, 63 v, Sp 2. 32.

¹⁰⁰ Bodrogkeresztúr 18 v, 19 v.

¹⁰¹ Egyh. prot. 2. 14.

„deliberálták” hogy „a mikor a Szigetiek Praedikatort nem tarthatnak más Ecclesiahoz ne filialhassanak, hanem az Szikszaihoz legyenek kötelesek, és a Mesternek meg adják a kőből bort”. Ekkor a szigetiek valószínűleg megpróbálták megszerezni a malom szombati vámját, amely a reformációban kialakult szokás szerint a helybeli prédikátornak járt volna, de a szikszóiak szerint „ab antiquo” a szikszói prédikátoroknak járt, és ezért a szigeti prédikátor „sub poena” ne merje arra a kezét rátenni.¹⁰² A fentiek alapján a szikszói református egyház igyekezett mind szorosabban befolyása alá vonni a falut, biztosítva annak jövedelmeit is. Sziget később a török zaklatások következtében elnéptelenedett, lakói Szikszóra költöztek. A település és határa így teljesen beolvadt a mezővárosba.¹⁰³

Végül a magistratus hiteleshelyi tevékenységéről kell említést tenni. Ez elsősorban a gazdálkodás alapját jelentő szőlőműveléshez, szőlőforgalomhoz köthető. Szikszón és a Hegyalján már korábban kialakult szokás szerint a tanács elé tartozott minden, a település területére vonatkozó jogügylet. Nemcsak az extraneusok, hanem a földesúrak is hiteles hatóságként ismerték el.¹⁰⁴ A protokollumba bejegyzett ellenzések, tilalmazások, zálogosítások, adásvételek, vagy a róluk kiadott, megpecsételt mezővárosi oklevelek nemcsak a fejlett írásbeliségnek, hanem a Hegyaljával erős rokonságot mutató helyi szokásjognak is fontos forrásai.¹⁰⁵

FÜGGELÉK

A mezőváros irányításában vezető szerepet betöltő nemes családok

1. Boldizsár család:

Boldizsár Dániel deák: 1668. nótárius, majd főbíró.

Boldizsár János (†1733) fiai: Zsigmond, János

1707? –1721. vármegyei esküdt,

1719-től a mezővárosi magistratusban,

1721–23. főbíró, perceptor,

1725–29., 1733. főbíró.

(1720. 4 kapás szabadszőlő)

Boldizsár Zsigmond (†1765): a debreceni kollégiumban tanul, majd Almásdon skólamester,

1723-tól a magistratusban,

1724., 1729–30. perceptor,

1739. főbíró,

1746. hadnagy,

1726–27, 1751–55, 1758–65., főcurator.

(1742. összesen 15 kapás szabadszőlő, 1765. végrendelete: szőlők, ház, telek 3 szántóval, 16 rend füvel, 2 pince, veteményes-, szérűskert, ref. egyh.-nak 100 arany készpénz stb.).

Boldizsár János: 1737–38. borbíró,

1738-tól a magistratusban,

1739. perceptor,

1760., 1764–65. főbíró,

1746–66. consistoriumban,

1751–55. procurator.

(1742. összesen 17 kapás szabadszőlő).

¹⁰² Egyh. prot. 2. 14.

¹⁰³ 1686-ban a szigeti bíró már Szikszón adott ki szőlővetelről szóló testimoniálist, amely a szikszói magistratus átírásában maradt fenn. – Sp 1706. júl. 26. Hasonlóan szívta fel pl. Szerencs a szomszédos Bekecs, Tállya, Rátka, Golop lakosságát. – *Orosz*, 23.

¹⁰⁴ Erre vonatkozóan *Werbőczy*, III. r. 13. cím. OL Csáky P 72. 37. cs. 192. f. 1742., Sp 1686. febr. 19. stb.

¹⁰⁵ Szikszó írásbeliségével és abból a mezővárosi szokásjogra, ügymenetre levonható következtetésekkel önálló tanulmányban foglalkozom.

Ifj. Boldizsár János: 1740-es években a magistratusban, consistoriumban.
 Boldizsár Sámuel: 1732. strázsamester.
 Boldizsár Ferenc: 1745. polgár.

2. Bor család:

Bor István: 1686. községben.
 Bor István: 1700. a magistratusban,
 1706., 1713. főbíró,
 714–22. magistratusban,
 Bor István: 1729. magistratusban 8,
 1730. magistratusban 7,
 1731–32. magistratusban 6,
 1735. magistratusban 3,
 1737. magistratusban 2,
 1738. magistratusban 2,
 1739. magistratusban 4,
 1740. magistratusban 3,
 1741. magistratusban 3,
 1742. magistratusban 2,
 1744. magistratusban 2,
 1740-es években a consistoriumban.

Bor János: 1725–29., 1738–39. a magistratusban.

3. Csillom István: 1646. esküdtbíró,

Csillom István: 1670., 1687. a magistratusban,
 1700–01. a magistratusban,
 1712., 1715. főbíró,
 1719-ig a magistratusban.

(1690. dézsmajegyzékben 15 köből bor, 1720. 18 kapás szabadszőlő).

4. Koss család:

Koss János: 1670. a magistratusban,
 Koss Pál: 1721. strázsamester.
 (1720. 7 kapászőlő).
 Koss István: 1730. magistratusban 12,
 1731. magistratusban 11,
 1732. magistratusban 10,
 1736. magistratusban 8,
 1737. bírójelölt, magistratusban 4,
 1738. magistratusban 6,
 1739. magistratusban 8,
 1741. magistratusban 4,
 1743. vicehadnagy, vicebíró,
 1744. magistratusban 3,
 1745. magistratusban 2,
 1746–50. a consistoriumban,
 1730–32. procurator.
 (1742. összesen 49 kapás szabadszőlő).

Id. Koss János: 1725. polgár,
 1743., 1750–55. notarius,
 1749–50. a magistratusban,
 1746–66. a consistoriumban,
 1761. vicecurator.

Ifj. Koss János: 1746–50. a consistoriumban.

(A 18. század második felében, 19. században a családnak számos tagja tölt be vezető funkciót).

5. Körtvélyesi család:

Körtvélyesi István († 1712. fia István):

- 1674. a magistratusban,
- 1695. főbíró,
- 1709. főbíró,
- 1712-ig a magistratusban,
- 1706. főcurator.

Körtvélyesi István (1687–1757. fia István): a szikszói skólában, Debrecenben tanul, 1706–09. a vármegyei viceispánok mellett szolgál,

- 1713. vicebíró,
- 1713–17. a magistratusban,
- 1717–26. hernádnémeti notarius,
- 1725. Józsa István jószággondozója,
- 1726–29. szikszói nótarius,
- 1730–32., 1738., 1741., 1743–44. főbíró,
- 1747–50. főcurator.

(1725. Szikszón házat vesz, 1727. pincét vesz, 1738. szőlőt cserél, 1743. 120 Ft-ért egész házhelyet vesz 1/4 szántóval, másik telket 115 Ft-ért).

Körtvélyesi István (1713–1779 után):

- a szikszói skólában, Debrecenben (1731–40) tanul,
- 1740–42. diószegi skólamester,
- 1745-től a szikszói magistratusban,
- 1756–59., 1761–63., 1766–67., 1774–75. főbíró,

(1746. szőlőt vásárol, 1748. házat épít Hangácson, 1749. a Szatmári családtól bérlí a szikszói Gelei portiókat, 1752. szőlőt vásárol, 1755. zálogba vesz két telket stb.).

Körtvélyesi József (1732–1778.)

- 1760-as években a magistratusban,
- 1768–75. nótarius,
- 1176–1778.) főbíró.

6. Tamási család:

Tamási Márton: 1712. magistratusban 10,

- 1713. vicebíró, magistratusban 12,
- 1714. magistratusban 12,
- 1715. magistratusban 10,
- 1719. magistratusban 7,
- 1721. magistratusban 2,
- 1722. magistratusban 1,
- 1723. magistratusban 2,
- 1724. főbíró,
- 1725. magistratusban 2,
- 1740-es években a consistoriumban.

Tamási Péter: 1745. hadnagy, főbíró,

- 1749. a magistratusban,
- 1750–52. hadnagy, főbíró,
- 1754–55. főbíró,
- 1768–70. főbíró,
- 1746–66. a consistoriumban.

Tamási János: 1756–67. notarius,

- 1760-as években a consistoriumban.

A családokra vonatkozó adatok a mezővárosi, egyházi protokollumokból, a Körtvélyesiek naplójából és a Csáky család levéltárából származnak.